

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СУЧАСНОГО ВИХОВАТЕЛЯ У ВИМІРІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В статье рассмотрена проблема теоретического определения понятий «профессиональная компетентность», «профессиональная педагогическая компетентность», «профессиональная компетентность воспитателя». Автором проанализированы научные исследования по указанной проблеме. Представлен анализ профессиональной компетентности в контексте научных работ ведущих отечественных исследователей дошкольного образования. Определена структура понятия «профессиональная педагогическая компетентность», которая предусматривает основные компоненты для эффективной профессиональной деятельности: методологический компонент, методический, творческий. Представлен их анализ с точки зрения перспективности дальнейшего модернизирования системы профессиональной подготовки воспитателей.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, дошкольное образование, воспитатели, профессиональная подготовка.

The article deals with the problem of theoretical definition of the concepts "professional competence", "professional pedagogical competence", "professional competence of the educator". The author analyzes scientific research on the problem, presents an analysis of professional competence in the context of the scientific work of leading domestic researchers of pre-school education. The structure of the concept «professional pedagogical competence» is defined, which provides the main components for effective professional activity: a methodological, methodological, creative component, their analysis is presented in terms of the prospects for further moderating the system of vocational training of educators.

Key words: professional competence, preschool education, educators, vocational training.

Професійну компетентність сучасного вчителя у вітчизняній теорії та практиці неодноразово аналізували на засадах різних підходів. Актуальність термінологічного визначення пов'язана з сучасною концепцією компетентнісного підходу до професійної підготовки в усіх галузях і сферах професійної діяльності сучасного суспільства, а також в системі професійної підготовки. На доцільності та пріоритетності професійної підготовки педагогів на засадах компетентнісного підходу наголошено в «Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті», «Національній стратегії розвитку освіти у 21-му столітті», законах України «Про освіту», «Про вищу освіту» тощо [10, с. 69]. Проте особливої уваги заслуговують проблеми створення психолого-педагогічних умов для формування ціннісного ставлення до психологічного здоров'я обдарованих дітей шляхом використання потенціалу засобів музичного мистецтва і підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до використання музики у професійній діяльності.

На необхідності правильного потрактування понять, відповідно до загальноприйнятих у світовому освітньому вимірі, наголошено в працях Н. Мельник [9], Л. Пуховської [13], І. Соколової [14] та ін. Однак проблема визначення сутності понять «компетентність», «професійна компетентність», «педагогічна компетентність» у контексті досліджень професійної підготовки вихователів залишається дискусійною і потребує постійної актуалізації згідно з мінливими вимогами сучасного динамічного, інформатизованого суспільства. Таким чином, виникає потреба теоретичного аналізу методологічних концептів, що становить мету статті.

Досягнення мети передбачає визначення основних понять, характеристику структури професійної компетентності вихователя, що забезпечуватиме наукову обґрунтованість результатів здійсненого дослідницького пошуку. Проблему професіоналізму та професійної компетентності розглядають як одну з основних у психолого-педагогічних дослідженнях. Компетентність постає якісною характеристикою володіння людиною відповідною компетенцією та передбачає особистісне ставлення до неї й предмету власної діяльності. Професійна компетентність – це підготовленість і здатність суб'єкта до виконання завдань та обов'язків. Професійна компетентність вихователя – це необхідна умова підвищення якості педагогічного процесу в дошкільному навчальному закладі [4].

Згідно з дослідженнями вітчизняних науковців поняття «компетентність» не є новим, однак дискусійним досі є як його зміст та розуміння, так і інтерпретація. Розвиток педагогічної науки, яка має випереджувальний характер, зумовлюється розширенням наукового тезаурусу [11, с. 115; 118]. На думку Н. Мельник, виникнення поняття «компетентність» – це той випадок, коли поява поняття, його історичні аспекти його виникнення провокує не лише активний розвиток теорії, а й розвиває інтенсивну наукову дискусію серед дослідників. Застосування терміна «компетенція» пов'язано з актуалізацією компетентнісного підходу до організації освітнього процесу. У більшості вітчизняних досліджень констатовано, що у тезаурусу освітніх документів увійшли нові терміни – «компетенція» і «компетентність». Проте, на жаль, досі не існує їх єдиного й прийнятного для більшості в науковій та освітянській спільноті трактування [8, с. 102].

У своїй монографії Н. Мельник детально описує історичні аспекти походження поняття. Вчена доводить, що терміни «компетентність» та «компетенція» пов'язані з розвитком теорії мови, зокрема трансформаційної граматики. Вперше 1965 р. ці терміни вжив американський лінгвіст, філософ та політичний активіст, аналітик, літератор Авраам Ноем Хомський/Чомський. Особливість введення цих понять в науковий вжиток полягала в тому, що він одразу виокремив компетенцію як поняття, а «компетентність» автор означив термінами «вживання», «реальне використання» тощо.

У своєму дослідженні «Аспекти теорії синтаксису» А. Хомський стверджував, що досліджуючи аспекти теорії мови він визначає фундаментальну відмінність між компетенцією (*competence*) (знання мовцем слухачем своєї мови) і презентацією (вживанням, виконанням, використанням – *performance*) (власне реальним використанням мови у конкретних ситуаціях). Науковець запропонував використовувати поняття «компетенція» для характеристики спроможності людини виконувати певну діяльність. Спочатку значення цього терміна він

розповсюдив у рідній мові, а згодом воно увійшло у вжиток інших мов. Компетентна людина (мовець, слухач), на думку А. Н. Хомського, здатна розуміти і відтворювати необмежену кількість правильних у мовному відношенні речень, оскільки основою такої здатності є засвоєні людиною мовні знаки і правила їх поєднання. Знання мовних знаків лінгвіст називав компетенцією (*competence*), а правила їх поєднання і вживання, виконання (*performance*) – здатністю користуватися такими знаками в мовленні у конкретно заданій ситуації – компетентністю. Саме використане поняття «використання, застосування» є проявом компетенції в різних видах діяльності, пов'язане з мисленням і досвідом людини. Таким чином, застосування засвоєних знань, навичок, умінь згодом стали називати компетентністю. Зазначене також засвідчує, що автором від початку виникнення та запровадження компетентнісної парадигми в освіті було здійснено розмежування досліджуваних понять [10, с. 70].

У контексті професійної компетентності визначення професійної компетентності в українському та європейському освітніх просторах розглядають з позиції різних підходів: особистісно-діяльнісного (процесуального), системно-структурного, знаннєвого (когнітивного) та інших. Проте існує відмінність у загальній концепції розуміння означеного феномену. Українські науковці акцентують на особистісних якостях, а європейські – на діяльнісно-функціональному аспекті феномену (спроможність ефективного виконання/демонстрування професійної дії у заданих умовах) [10, с. 87].

Важливим є також аналіз праць вітчизняних науковців щодо структури педагогічної професійної компетентності вихователя. Професійна компетентність фахівця складається з декількох основних видів, що визначаються комплексом ключових компетенцій, кількість та характер яких визначається завданнями, які має вирішувати фахівець під час професійній діяльності та які дають йому змогу бути успішними на конкретній посаді [3, с.91].

Розглядаючи державні документи, у яких йдеться про структуру професійної компетентності педагога, передусім треба звернути увагу на Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів». Відповідно до цього нормативного акта, складовими компетентності педагогічних і науково-педагогічних працівників є професійна, інформаційна, комунікативна та правова компетентності [12].

Натомість академік І. Бех у структурі професійної компетентності педагога визначає такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, змістовний, діяльнісний, особистісний і дослідницько-рефлексивний [1].

Вітчизняна дослідниця Л. Г. Карпова вважає, що структурними компонентами професійної компетентності є три сфери: мотиваційна (мотиви, настанови, орієнтації, спрямованість), яка забезпечує сформованість загальнокультурної, особистісно-мотиваційної та соціальної компетентності; предметно-практична (операційно-технологічна), що сприяє розвитку певних підвидів професійної компетентності: методологічної, практично-діяльнісної, дидактико-методичної, спеціально-наукової, економіко-правової, екологічної, інформаційної, управлінської, комунікативної; сфера саморегуляції, що розвиває психологічну компетентність та аутокомпетентність [5, с. 10–11].

Важливим аспектом розуміння теоретичного змісту поняття компетентності, на думку академіка В. Г. Кузя, постає те, що вона є не засвоєнням певного набору знань, професійних навиків з окремої спеціальності, а певним поєднанням останніх із розвиненими конкретними здібностями та якостями особистості, конкретними компетенціями, що в комплексі будуть сприяти ефективності професійної діяльності фахівця соціальної сфери [7, с. 282–283].

Структуровано професійна компетентність педагога може бути зображена як триступінчата піраміда, фундамент якої становлять професійні знання. На їхній основі формуються уміння та навички, а індивідуалізація та інтерпретація їх особистістю стає базисом професійної діяльності [2, с. 26]. У структурі професійної компетентності фахівців дошкільних навчальних закладів Г. Беленька виокремила: професійні знання, на їх основі формуються уміння та навички; індивідуалізація та інтерпретація знань стає базисом розвитку професійних здібностей особистості; формування світогляду, яке є умовою становлення професійної компетентності [2, с. 36].

Іншою вітчизняною дослідницею, Л. Кідіною, подано таке науково обґрунтоване поняття, як «професійна компетентність майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів»: «...інтегральна професійно-особистісна характеристика педагога, що охоплює теоретичну та практичну готовність і спроможність реалізуватися в сфері дошкільної освіти, а також суб'єктні властивості особистості, які забезпечують ефективність освітньо-виховної діяльності з дітьми раннього та дошкільного віку» [6, с. 19]. У структурі професійної компетентності вихователя дослідниця виокремлює три основні компоненти (мотиваційний, професійно-діяльнісний, особистісно-професійний) змісту, який охоплює конкретні компетенції кожного блоку професійної компетентності. Вона розширює розроблену структуру змістовими блоками, що характеризують компоненти означеної компетентності (світоглядний і професійного самовизначення; освітньо-виховний блок, конструктивно-організаційний, гностично-дослідницький, діагностико-корекційний, консультативно-координаційний, забезпечення охорони життя, здоров'я та психічного благополуччя дітей; інтелектуальний, морально-педагогічний, діяльнісно-вольовий, емоційний, саморегуляція й самовдосконалення) [6, с. 19-20].

Професійна компетентність як багатоаспектне утворення, на думку Х. Шарапенкової, забезпечується синтезом тісно взаємопов'язаних структурних компонентів: особистісного, змістово-процесуального, рефлексивно-оцінювального, креативного, що забезпечують у своїй взаємодії продуктивну педагогічну діяльність і професійне акмеологічне зростання майбутнього педагога [15, с. 17].

Отже, вихователь має бути компетентним в питаннях організації та вмісту діяльності за такими напрямками:

- здійснення цілісного педагогічного процесу;
- створення розвивального середовища;
- забезпечення охорони життя і здоров'я дітей;
- знання цілей, завдань, вмісту, принципів, форм, методів і засобів вчення та виховання дошкільників;

- уміння результативно формувати знання, уміння і навички, відповідно до освітньої програми;
- уміння керувати основними видами діяльності дошкільників;
- взаємодія з дошкільниками;
- консультативна допомога батькам;
- створення умов для соціалізації дітей;
- захист інтересів і прав дітей.

Серед основних компонентів професійної компетентності сучасного вихователя виокремлюємо: методологічний (когнітивна складова, що передбачає знання теоретичних аспектів професійної діяльності, наприклад предметні знання (педагогіка, психологія, методики тощо)); методичний (діяльнісна складова, що передбачає коректне застосування методичних умінь та навичок, прагматичний підхід до організації власної професійної діяльності); творчий (усвідомлена мотивація, вивищення рівня професійної майстерності та діяльності, що реалізуються у прагненні вихователя до постійного особистісного та професійного саморозвитку).

Таким чином, на основі здійсненого теоретичного аналізу поняття «професійна компетентність сучасного вихователя» визначає здібність до ефективного виконання професійної діяльності, відповідно до посадових вимог, що базується на фундаментальній науковій освіті й емоційно-ціннісному ставленні до педагогічної діяльності. Вона передбачає володіння професійно значущими установками і особовими якостями, теоретичними знаннями, професійними вміннями і навичками. Проте, описаний теоретичний аспект професійної компетентності вихователя, не є вичерпним. Окремого дослідження потребує більш детальна структурна характеристика професійної компетентності у дослідженнях зарубіжних науковців, що становить перспективу подальших досліджень.

Використані літературні джерела

1. Бех І. Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті [Електронний ресурс] / І. Д. Бех. – Режим доступу: <http://ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>. – Назва з екрана.
2. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання [текст] : монографія / Г. В. Беленька. – Київ : Світич, 2006. – 304 с.
3. Болюбаш Н. М. Теоретичні засади формування професійної компетентності майбутніх економістів [текст] / Н. М. Болюбаш // Наукові праці: наук.-метод. журн. – Вип. 99. – Т. 112. Педагогіка. – Миколаїв : ЧДУ ім. П. Могили, 2009. – С. 88–95.
4. Горленко В. М. Інформаційно-комунікаційна компетентність вихователя дошкільного навчального закладу: поняття та структура [текст] / В. М. Горленко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2016. – Вип. 135. – С. 157–161.
5. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи [текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лариса Георгіївна Карпова. – Харків, 2004. – 27 с.
6. Кідіна Л. М. Формування професійної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі педагогічної практики [текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Кідіна Лілія Михайлівна ; Респ. вищ. навч. закл. «Крим. гуманіт. ун-т» (м. Ялта). – Ялта, 2012. – 20 с.

Розділ II. Проблеми розвитку обдарованості у позашкільних навчальних закладах

7. Кузь В. Г. Вища школа і система компетенцій педагога [текст] / В. Кузь // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України : матеріали методологічного семінару. – Київ : Педагогічна думка, 2009. – С. 282–288.

8. Литвинова Н. В. Поняття «компетенція» і «компетентність» у працях сучасних педагогів [Електронний ресурс] / Н. В. Литвинова. – Режим доступу: http://gnpu.-edu.ua/files/VIDANNIY/Visnik_19/V19_102_106.pdf. – Назва з екрана.

9. Мельник Н.І. Аналіз сучасних досліджень з питань професійної підготовки дошкільних педагогів у європейському освітньому просторі [текст] / Н. І. Мельник // Молодий вчений. – 2017. – № 3.2 (43.2) березень. – С. 4–10.

10. Мельник Н. І. Професійна підготовка дошкільних педагогів у країнах Західної Європи: теорія і практика [текст] : монографія / Н. І. Мельник. – Умань : ФОП Жовтий О.О., 2016. – 370 с.

11. Методологічні засади педагогічного дослідження [текст] : монографія / авт. кол. : Є. М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін. ; за заг. ред. В. С. Курила, Є. М. Хрикова ; Держ. закл. «Луган.нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2013. – 248 с.

12. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів [Електронний ресурс] : Наказ МОН № 665 від 1 черв. 13 р. // Освіта.ua : [сайт]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/37302/> – Назва з екрана.

13. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності [текст] / Л. П. Пуховська. – Київ : Вища школа, 1997. – 180 с.

14. Соколова І. Наукові підходи до проведення компаративних дослідження в освіті [текст] / І. Соколова // Освітологія. – 2014. – Вип. 3. – С. 23–29.

15. Шапаренко Х. А. Формування професійної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на засадах акмеологічного підходу [текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Х. А. Шапаренко ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2008. – 20 с.

Bibliography

1. Bekh I. D. Kompetentnisnyi pidkhd u suchasni osviti [Elektronnyi resurs] / I. D. Bekh. – Rezhym dostupu: <http://ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>. – Nazva z ekrana.

2. Bieliienka H. V. Vykhovatel ditei doshkilnoho viku: stanovlennia fakhivtsia v umovakh navchannia [tekst] : monohrafiia / H. V. Bieliienka. – Kyiv : Svitych, 2006. – 304 s.

3. Boliubash N. M. Teoretychni zasady formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv [tekst] / N. M. Boliubash // Naukovi pratsi: nauk.-metod. zhurn. – Vyp. 99. – T. 112. Pedahohika. – Mykolaiv : ChDU im. P. Mohyly, 2009. – S. 88–95.

4. Horlenko V. M. Informatsiino-komunikatsiina kompetentnist vykhovatelja doshkilnoho navchalnoho zakladu: poniattia ta struktura [tekst] / V. M. Horlenko // Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. – 2016. – Vyp. 135. – S. 157–161.

5. Karpova L. H. Formuvannia profesiinoi kompetentnosti vchytelia zahalnoosvitnoi shkoly [tekst] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Larysa Heorhiiivna Karpova. – Kharkiv, 2004. – 27 s.

6. *Kidina L. M.* Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv u protsesi pedahohichnoi praktyky [tekst] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Kidina Liliia Mykhailivna ; Resp. vyshch. navch. zakl. «Krym. humanit. un-t» (m. Yalta). – Yalta, 2012. – 20 s.
7. *Kuz V. H.* Vyshcha shkola i systema kompetentsii pedahoha [tekst] / V. Kuz // Realizatsiia yevropeiskoho dosvidu kompetentnisnoho pidkhodu u vyshchii shkoli Ukrainy : materialy metodolohichnoho seminaru. – Kyiv : Pedahohichna dumka, 2009. – S. 282–288.
8. *Lytvynova N. V.* Poniattia «kompetentsiia» i «kompetentnist» u pratsiakh suchasnykh pedahohiv [Elektronnyi resurs] / N. V. Lytvynova. – Rezhym dostupu: http://gnpu.-edu.ua/files/VIDANNIY/Visnik_19/V19_102_106.pdf. – Nazva z ekrana.
9. *Melnyk N. I.* Analiz suchasnykh doslidzhen z pytan profesiinoi pidhotovky doshkilnykh pedahohiv u yevropeiskomu osvितnomu prostori [tekst] / N. I. Melnyk // Molodyi vchenyi. – 2017. – № 3.2 (43.2) berezen. – S. 4–10.
10. *Melnyk N. I.* Profesiina pidhotovka doshkilnykh pedahohiv u krainakh Zakhidnoi Yevropy: teoriia i praktyka [tekst] : monohrafiia / N. I. Melnyk. – Uman : FOP Zhovtyi O.O., 2016. – 370 s.
11. Metodolohichni zasady pedahohichnoho doslidzhennia [tekst] : monohrafiia / avt. kol. : Ye. M. Khrykov, O. V. Adamenko, V. S. Kurylo ta in. ; za zah. red. V. S. Kuryla, Ye. M. Khrykova ; Derzh. zakl. «Luhan.nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka». – Luhansk : LNU im. T. Shevchenka, 2013. – 248 s.
12. Pro zatverdzhennia kvalifikatsiinykh kharakterystyk profesii (posad) pedahohichnykh ta naukovopedahohichnykh pratsivnykiv navchalnykh zakladiv [Elektronnyi resurs] : Nakaz MON № 665 vid 1 cherv. 13 r. // Osvita.ua : [sait]. – Rezhym dostupu: <http://osvita.ua/legislation/other/37302/> – Nazva z ekrana.
13. *Pukhovska L. P.* Profesiina pidhotovka vchyteliv u Zakhidnii Yevropi: spilnist i rozbizhnosti [tekst] / L. P. Pukhovska. – Kyiv : Vyshcha shkola, 1997. – 180 s.
14. *Sokolova I.* Naukovi pidkhody do provedennia komparatyvnykh doslidzhenia v osviti [tekst] / I. Sokolova // Osvitolohiia. – 2014. – Vyp. 3. – S. 23–29.
15. *Shaparenko Kh. A.* Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv na zasadakh akmeolohichnoho pidkhodu [tekst] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Kh. A. Shaparenko ; Khark. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody. – Kharkiv, 2008. – 20 s.